

UOT: 631; 525; 51;

PAMBIQ - YONCA NÖVBƏLİ ƏKİN DÖVRIYYƏSİNİN ZƏRƏRVERİCİLƏRƏ TƏSİRİ

S.Ə.FƏRƏCOVA, A.C.İBRAHİMOV, O.B.XƏLİLOV
Azərbaycan ET Pambıqçılıq İnstitutu

Azərbaycanda pambıq - yonca növü əkin dövriyyəsi şəraitində əsas zərərvericilər pambıq mənənəsi, pambıq tripsi (tütün), tor gənəciyi, kökdən gəmirən və pambıq sovkasıdır. Aparığımız müşahidələr göstərdi ki, pambıq - yonca növbəli əkin dövriyyəsində pambıq bitkisi ikinci və üçüncü ilə nisbətən, birinci ildə bütün zərərvericilərlə daha çox sirayətlənirlər. Buda məhsuldarlıqda özünü göstərir.

Pambıq əkin dövriyyəsinin məhsuldarlığı orta hesabla beş (5) ildə birinci sahədə 26,9-30,1 s/hek. nəzarətdə 20,7 - 21,1 s/hek, müvafiq olaraq ikinci ildə 27,5-29,0 s/hek, nəzarət 21,6-23,5 s/hek və üçüncü 25,2-26,8, nəzarətdə isə 20,1-21,3 s/hek olmuşdur.

Açar sözlər: pambıq, yonca növbəli əkin dövriyyəsi, zərərvericilər

Növbəli əkinlərin əsasını əkin sahələrinin quruluşu, yəni əsas və sələf bitkilərinin nisbətləri təşkil edir. Həmin nisbət təsərrüfatın istiqamətindən ixtisaslaşma dərəcəsindən, istehsal ediləcək ümumi məhsulun miqdarından, torpaqların münbitlik dərəcəsindən və.s. asılıdır.

Kənd təsərrüfatı bitkilərindən yüksək məhsul yetişdirmək istiqamətində zərərvericilərə qarşı düzgün və vaxtında mühafizəni təşkil etmək vacib problemlərdən biridir.

Bu sahədə pambıq - yonca növbəli əkin dövriyyəsində pambıq bitkisinin zərərvericilərə sirayətlənmə dərəcəsinin öyrənilməsi və fermerlərə əməlli tövsiyyə edilməsi çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Əgər bir tarlaya bir neçə il eyni bitki əkilərsə, o zaman xas olan zərərvericilər üçün əlverişli şərait yaranır, onlar kütləvi çoxalır və təsərrüfata xeyli zərər dəyir. Ona görə düzgün növbəli əkindövriyyəsində bir bitkini başqası ilə əvəz etdikdə, zərərvericilərin çoxu, xüsusilə monofaq və polifaq növlər tələb olunur.

Növbəli əkin dövriyyəsinin tətbiqi zərərvericilərə qarşı mübarizə üsulu kimi ən çox monofaq zərərvericilərə böyük təsir göstərir (1,2,3).

Gəncə Regional Aqrar Elm Mərkəzin pambıq sahəsində müxtəlif aqrotekniki fondan və sələf bitkilərindən asılı olaraq pambıq bitkisinin zərərvericilərin sirayətlənməsi öyrənilmişdir (4,5).

Tədqiqatın üsulu və sxemi: Tədqiqat 2010-2014 cü illərdə 6 variantda 4 təkrarda qoyulmuşdur. Hər bir variantın həcmi 120 kv m-dir.

Müşahidələr 5-7 gündən bir şaxmat və dioqanal üsulu ilə aparılır. Hesabatda hər bir variantdan 20 nümunə 5 bitki olmaqla 100 bitkiyə baxılır,

zərərvericilərin və xeyirli həşəratların miqdarı qeydə alınır.

Tədqiqat illərində vegetasiya müddətində kökdən gəmirən, pambıq sovkasının, sorucu zərərvericilərin (mənənə, tütün tripsi və tor gənəciyi) üzərində sistematik müşahidələrə pambıq-yonca növbəli əkin dövriyyəsində 14-21 mayda başlanmışdır.

Aparığımız müşahidələr göstərdi ki, yoncadan sonra birinci il əkilmiş pambıq sahəsində bitkilər mövsüm ərzində 11-22, nəzarətdə 6-17, ikinci ildə 7-18, nəzarətdə 6-15, üçüncü ildə isə 6-13, nəzarətdə 5-8 faiz mənənə ilə sirayətlənmişdirlər.

Göründüyü kimi yoncadan sonra birinci il pambıq bitkisi mənənə ilə çox, ikinci və üçüncü illərdə isə nisbətən az sirayətlənmişdir.

Tütün tripsi (pambıq) son illərdə respublikanın bütün pambıqçılıq bölgələrində geniş yayılaraq pambıq əkinlərində təsirli ölçüdə ziyan vurur.

Tədqiqat illərində (son 5 ildə) iqlim şəraiti pambıq tripsi üçün əlverişli olmuşdur (yüksək temperatura 38,0-42,0°C, aşağı nəmlik 40,0-50,0%).

Tripslə sirayətlənmə yoncadan sonra birinci il əkilmiş pambıq sahəsində bir mövsüm ərzində orta hesabla 19-51, nəzarətdə 16-37, ikinci il 17-43, nəzarətdə 11-37, üçüncü ildə isə 15-20, nəzarətdə 13-16% olmuşdur.

Buradada mənənə ilə sirayətlənmədəki qanuna uyğunluq tripslə sirayətlənmədə də qeydə alınmışdır.

Sorucu həşəratlara qarşı hər il bir dəfə, Musetan preparatı ilə hektara 0,2 l normada dərmanlama aparılmış mənənəyə 95,0-100%, tripsə isə 60-65% məhv olmuşdur.

Tor gənəciyi pambıq bitkisinin ən qorxulu zərərvericisi olub, respublikamızın bölgələrində geniş yayılmışdır.

Müşahidələr göstərdi ki, yoncadan sonra birinci il əkilmiş pambıq sahəsində bitkilər cəmi tor gənəciyi ilə 0-1,0, nəzarətdə 0-1,0, ikinci il 0,5-3,0 nəzarətdə 0-3,0, üçüncü il isə 0,5-1, nəzarətdə 0,5-1,0 faiz yoluxmuşdur.

Məlumdur ki, bitkilər bütün inkişaf mərhələsində müxtəlif növ sovkalar tərəfindən zədələnilir. Belə ki, cücərti dövründə payız sovkası, qaraləkəli epsilen və başqa sovkaların tirtilları cücərtilərin kollanma buğurmunu, təpə tumurecüyünü, kök boğazı ləpə yarpaqları və gövdəsi ilə qidalanırlar. Bu zərərvericilər üzrə aparılan müşahidələrə 14-17 mayda başlanmışdır. Kökdən gəmirən sovkaların dərəcəsi yoncadan sonra birinci il 13-30, nəzarətdə 8-24, ikinci il 8-26, nəzarətdə 6-20, üçüncü ildə 6-14, nəzarətdə 5-8 faiz olmuşdur.

Yonca- pambıq əkin dövriyyəsində tədqiqat illərində pambıq sovkası üç nəsil veribdir. Birinci nəsil 15-18 iyunda, ikinci 8-25 iyulda, üçüncü isə 29 iyulda-15 avqustda müşahidə olunmuşdur.

Tədqiqat illərində pambıq sovkasının miqdarı orta hesabla yoncadan sonra birinci il 15-26 yumurta, 7-12 tirtil, ikinci il 9-20 yumurta, 5-9 tirtil, üçüncü ildə isə 7-16 yumurta, 1-6 tirtil olmuşdur.

Nəzarətdə isə müvafiq olaraq illər üzrə 14-24 yumurta, 8-9 tirtil, 11-16 yumurta, 3-6 tirtil və 6-20 yumurta 1-5 tirtil qeydə alınmışdır.

Tədqiqat illərində pambıq - yonca növbəli əkin dövriyyəsində xeyir verən həşəratların müşahidələri aparılmışdır. Bir mövsüm ərzində yonca-pambıq

növbəli əkin dövriyyəsində yoncadan sonra birinci il pambıq əkinində 59-77 ədəd, ikinci ildə 47-75 ədəd, üçüncü ildə 43-73 ədəd, nəzarətdə isə müvafiq olaraq 48-75, 45-71, 39-59 ədəd xeyir verən həşərat qeydə alınmışdır.

Nəticə

1. Məlumdur ki, növbəli əkin tarlalarında becərilən yonca torpaqda qida maddələrinin miqdarını əhəmiyyəti dərəcədə artırır, onun fiziki xüsusiyyətlərini yaxşılaşdırır. Bundan başqa yoncadan sonra əkilən pambıq sahələrində bitkilərin viltə və digər xəstəliklərə yoluxması azalır. Yoncadan sonra pambıq 4-5 il təkrar eyni sahədə əkildikdə belə məhsuldarlıq kəskin azalmır.

2. Müəyyən olunmuşdur ki, pambıq-yonca əkin dövriyyələrində zərərvericilərin miqdarı nəzəriyyat variantlarına nisbətən daha çoxdur. Pambıq əkin dövriyyələrində müxtəlif kübrələr verilir (N,P,K). Odur ki, pambıq yonca əkin dövriyyələrində zərərvericilərin miqdarı əlverişli mühit kimi daha çox olur, çünki zərərvericilər yonca sahələrində qışlayırlar.

3. Pambıq bitkisinin zərərvericiləri mənənə, tripsə qarşı vaxtında bir dəfə, Mosetam 0,21 /hek normada preparatla dərmanlama aparmaq faydalıdır.

4. Kökdən gəmirən snokalara və pambıq sovkasına qarşı kifayət qədər faydalı həşəratların olması ilə əlaqədar kimyəvi mübarizə dərmanlama aparmağa ehtiyac qalmır.

ƏDƏBİYYAT

1. Малышгин И. Вредоносность льяной плодородки в севообороте. Труды Латвиской сельскохозяйственной академии 1974. 2. Məmmədova S.R, Xəlilov B.B. Kənd təsərrüfatı entomologiyası Bakı 1986. 3. Павлов И.Ф. Агротехнические и биологические методы защиты растений. М. Россельхоз издательство 1976. 4. Fərəcova S.Ə, İbrahimov A.D, Xəlilov O.B. "Pambıq-yonca növbəli əkin dövriyyəsində zərərvericilərə təsiri" Azərbaycan aqrar elmi Bakı 2012 №1. 5. Fərəcova S.Ə, İbrahimov A.D, Xəlilov O.B. "Pambıq-yonca növbəli əkin dövriyyəsinin zərərvericilərə təsiri", Azərbaycan Aqrar Elmi 2014 №1

Влияние хлопко-люцерного севооборота на вредителей хлопчатника

С.А.Фараджева, А.Д.Ибрагимов, О.Б.Халилов.

Основными вредителями хлопчатника в ротационном севообороте являются хлопковые тли, табачный (хлопковый) трипс, паутинный клещ, озимые и хлопковые совки.

Проведенные наблюдениям 2010-2014 годы показали, что химическую обработку против сосущих вредителей в течении одного сезона необходимо вести во время один раз с препаратом (Mosetam 0,21 га).

Против озимой и хлопковой совки нет необходимости проведение химических обработок на полях хлопчатника потому, что на хлопковых участках достаточное количество естественных врагов и паразитов этих вредителей.

Проведенные наблюдения 5 лет показали, что в ротационном севообороте процент зараженности вредителями в первый год больше, чем второй, третий.

Это видно, также из средних урожайных данных ротационного севооборота. Первый год 26,9-30,1 ц/га, второй 22,5-29,0 ц/га, третий 25,2-26,8 ц/га. В контроле первый год 20,7-21,1 ц/га, второй год 21,6-23,5 ц/га, третий 20,1-21,3 ц/га.

Ключевые слова: Хлопчатник, люцерна, ротационный севооборот, вредитель.

Effect of cotton – alfalfa crop rotation on the pests of cotton plant

S.A.Faradzeva. A.C.Ibrahimov. O.V.Khalilov

The main pests in crop rotation are cotton aphids, tobacco trips, arachnid tick, winter and cotton worms.

Conducted observations in 2010-2014 had shown that, the chemical treatment against the sucking pests must be conducted once in time with Mosetam 0,2l/ha.

Conduction of chemical treatment against the winter and cotton pests in cotton fields is unimportant, because there is enough quantity of natural enemies and parasites of these pests on cotton fields.

The observations conducted during 5 years had shown that, the percent of pest infection in crop rotation was more in the second and third than in the first year.

It is seen at a glance in the average crop yields of crop rotation, where it was 26,9-30,1 s/ha, in the first, 22,5-29,0 sen/hect in the second, 25,2-26,8 sen/hect in the third year. The first year in control variant it was 20,7-21,1 sen/hect, the second year 21,6-23,5 sen/hect, and the third 20,1-21,3 sen/hect.

Key words: Cotton, alfalfa, crop, rotational sowing pest.

_____